

Kant Ahlakı

Ülker Öktem¹

Özet

Biz, bu tebliğimizde, kısaca, Kant'ın ahlak anlayışını, ahlaki metafizik olarak temellendiğini, başka deyişle, bir ahlak metafiziği, bir ahlak teolojisi oluşturulmasını söz konusu edeceğiz. Ahlaksal kavramların ancak iyice kavrandıktan ve temellendirildikten sonra, felsefi bir çözümlenmeye tabi tutulması sonucunda, Tanrı'nın varlığına giden, başka deyişle, ahlaktan hareketle Tanrı'nın varlığına ulaşan bir ahlak anlayışını inceleyeceğiz.

Sonuç olarak, Kant'ın bu alandaki temel kaygılarını, amacını yani yapmak istediklerini ve yapabildiklerini kendisinden öncekilerin ahlak anlayışı ile hesaplaşmasını ve maruz kaldığı çeşitli yorum ve eleştirileri ele alıp değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: *Maxim, Kategorik Buyruk, Hipotetik Buyruk, Özgürlük, Vicdan, Ahlak Kanunu, En Yüksek İyi.*

Abstract

In this study, we shall present Kant's concept of morality, how he established fundamental basis for morality; in other words, metaphysic of morals and how he established theology of morals. We are going to examine that how concepts of morality are formed by a method of using "practical reason", which is based only upon things about which reason can tell us, and not deriving any principles from experience, to reach conclusions which are able to be applied to the world of experience and the idea of God can only be proved through the moral law and only with practical intent.

Finally, we shall evaluate Kant's fundamental concerns and objectives; what he wanted to achieve and what he achieved in his lifetime; also his approach to his predecessors' concepts of morality as well as comments and criticism that he received on his moral philosophy.

Keywords: *Maxime, Categorical Imperative, Hypothetical Imperative, Freedom, Conscience, Rule of Morals, Summun Bonum.*

Bilindiği üzere, onsekizinci yüzyıl Aydınlanma Dönemi Alman filozoflarından biri ve en önemlisi Immanuel Kant'tır. Ona göre, insan sadece çevresinde bulunanları kavrayıp onlar hakkında teoriler kuran teorik bir akla sahip olan, başka deyişle, bilme ihtiyacı içinde olan bir varlık değil, aynı zamanda, ne yapması gerektiği hakkındaki bilgiyi de kendisinde taşıyan salt pratik akla sahip olan,

¹ Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

kısacası, eylemde bulunma, davranma ihtiyacı içinde olan da bir varlıktır. Eylemi konu alan etik, yani ahlak ise Tanrı'ya, ruhun varlığına, özgürlüğe ve ölümsüzlüğe inanmamızı gerektirir. Bu nedenle, Kant bir ahlak metafiziği oluşturmaktan çekinmemiştir.

Ahlaktan Tanrı'nın varlığına gitme düşüncesi, esasında, Kant'ın da işaret ettiği gibi, insanlık tarihinin en eski devirlerine kadar uzanmaktadır. Acaba ahlaki kavramların iyice kavranması, onların çözümleme sürecinden geçirilmesi ve temellendirilmesi, bize, Tanrı'nın varlığı hakkında herhangi bir ipucu verebilir mi?...vb. gibi ahlaktan Tanrı'nın varlığına gitme düşüncesine ilişkin sorular, ahlak teolojisiyle ilgili sorular olup, zaman zaman düşünce tarihinde tanık olduğumuz, ahlaktan metafiziğe gitme çabalarının sonucu olarak ortaya atılmış sorulardır. Fakat şu bir gerçektir ki, bu düşüncenin derli toplu bir biçimde dile getirilme şerefi, felsefe tarihinde Kant'a nasip olmuştur. W.G. de Burgh'un işaret ettiği gibi, ahlaki yükümlülük kavramı, düşünce tarihinde ön plana çıkmadan ve felsefi bir çözümlemeye tabi tutulmadan, ahlaktan Tanrı'nın varlığına gitme düşüncesine derli toplu bir biçim kazandırılmazdı, bu iş için de Kant'ın yaşadığı devri beklemek gerekiyordu. (de Burgh, 1938, s.146; Aydın, 1981, s.2)

Onun ahlaka ilişkin olarak kaleme aldığı eserleri “*Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*” (1785), “*Pratik Aklın Kritiği*” (1788), “*Hukuk Öğretisinin Metafiziksel İlk İlkeleri*” (1797), “*Erdem Öğretisinin Metafiziksel İlk İlkeleri*” (1797) ve “*Salt Aklın Sınırları İçinde Din*” (1793) dir. Bunlar içerisinde, “*Pratik Aklın Kritiği*” onun ahlak felsefesini yansıttığı ana eseri olarak kabul edilir. Ona göre, salt aklın Tanrı, Ruh, Kosmos ya da çok defa bunların yerine kullandığı üzere, Tanrı, Ölümsüzlük ve Özgürlük olmak üzere üç temel idesi vardır. O, “**neyi bilebiliriz?**” sorusunu sorduğu ünlü eseri, I.Kritiği “*Salt Aklın Kritiği*”nde, deney dünyasına ait olmayan bu temel ideleri değerlendirmiş ve bunları salt teorik akılla bilemeyeceğimiz sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte, Kant, bunların teorik-bilimsel bakımdan bir anlamı olmasa da, pratik-ahlaksal bir değeri, hatta vazgeçilmezliği olduğuna inanmış, bu yüzden, “**ne yapmalıyız?**” sorusunu sorduğu, insanı ahlak varlığı olarak değerlendirdiği II. Kritiği olan “*Pratik Aklın Kritiği*”ni kaleme almıştır.

Esasında, “*Pratik Aklın Kritiği*” , “*Salt Aklın Kritiği*”nden sonra, sistemin ikinci halkası olarak bu sisteme katılmış değildir; aksine, burada, bu öğretinin özgün ve bağımsız bir bütün olarak kavranılmasını sağlayacak öğeler içerisinde ahlaka ilişkin olan meseleler, başlangıçtan beri önemli ve bütünleyici öğeler olarak yer almışlardır. Öyle ki, Kant, salt aklın üç temel idesi olan ruh, kosmos ve Tanrı ya da Tanrı, ölümsüzlük, özgürlük idelerini, öncelikle, “*Salt Aklın Kritiği*” nin “*Transandantal Diyalektik*” bölümünde söz konusu etmiştir. Fakat, bu idelerin, özellikle de özgürlüğün imkanı ve gerçekleşmesinin, insanın bilen varlığında değil, aklın pratik alanda kullanılmasında aranması gerektiği kanaatine sahip olduğu için “*Pratik Aklın Kritiği*”ni kaleme almış ve burada, özellikle özgürlük idesini, nedensellik problemi bakımından, aklın antinomilerinden biri olarak görmüştür.

Kozmolojik bir ide olan özgürlük, insanın akla dayanan davranışlarında gerçekleşme imkanı bulur. Zaten, özgürlüğün imkanı ve gerçekleşmesi, aklın teorik alanda değil, pratik alanda kullanılmasında aranmalıdır. Bu nedenle, Kant, pratik akı yeni bir problem alanı olarak “*Pratik Aklın Kritiği*” nde ele alacaktır. Salt pratik akıl, istekleri ve arzuları, genel geçerliği olan, deneyden gelmeyen yani a priori birtakım kanunlar ve ilkelerle yöneten bir akıldır. İnsanın ahlaklı hareketlerindeki akıl ilkesi bir buyruk, bir gereklilik gösteren bir ilke karakteri taşır. Bu akıl, aynı zamanda, iradenin kendi kendisini yöneten kanunları yani sentetik a priori ilkeleri koyan akıldır. Böyle bir aklın var olduğunu; insan aklının insanın hayatını, kendi varlık yapısına uygun olarak yöneten özel ve çok temelli bir fonksiyonunun olduğunu, bize insanın ahlaklı hareketleri, ahlakfenomenleri göstermektedir. İşte bu yüzden Kant, kendisinden öncekilerin öne sürdüğü ve savunduğu mutluluk ve faydacılık ahlakının karşısına, insanın hayat anlayışındaki ahlaklılığı koyar.

Ona göre, olaylar dünyasına değil, ancak düşünülür dünyaya (numen) bağlı bir özgürlük mümkündür. İnsanın özgür davranışları, hiçbir kanuna bağlı olmayan başıboş davranışlar olmadığı gibi özgürlük de bir gelişigüzel, canı ne isterse yapmak demek değildir. Dolayısıyla, insan bu davranışlarında aklın emirlerine, kanunlarına uymak zorundadır. Aksi takdirde, o, bir kanunsuzluk, yöneten bir temelden yoksun olma anlamına gelir ki, Kant’ın deyimiyle, bu, negatif manada bir özgürlüktür ve onun görüşüne son derece aykırıdır. Pozitif manada özgürlük ise, bir “kanuna uyma”dır. Salt pratik aklın kendi kendisine yasa koymasındadır. Aklın yasaları ise, artık, doğanın yasaları değildir; bu nedenle, burada, zamana bağlı sebep-sonuç ilkeleri geçerlikte değildir. Bu yasalar, zaman üstü olan “yapmalısın” buyruğunun kendisinden geldiği *numenin* yasalarıdır; insanı zorlamazlar, ama ondan bazı şeyleri yapmasını isterler. Ona “yapmalısın” derler. Bundan dolayıdır ki, insan, kararlarının sorumluluğunu taşır. “Yapmalısın” buyruğu, doğanın hiçbir yerinde ortaya çıkmayan, insanın akıl varlığının yapısından ileri gelen bir çeşit bağlanmanın, bir gerekliliğin ifadesidir. Bu nedenle, Kant, insanın niyet ve davranışlarında ortaya çıkan, hiçbir şarta bağlı olmayan gereklilik hakkındaki bilgiyi, aklın varlık yapısında taşıdığı en derin mana olarak görür. Ona göre, insan aklına verilmiş olan “son amaç”, bilgi alanında değil, eylem alanında, insanın davranışlarında, salt pratik aklın kategorik buyruklarına göre yapıp ettiklerinde ortaya çıkar.

Kant, doğal ihtiyaç ve isteklerden, eğilimlerden kaynaklanan davranışları “ödeve uygun” davranışlar olarak nitelendirir ve ahlaklı davranışların karşısına koyar; ahlaklı davranışlara, yani salt pratik aklın yönettiği istemlerden kaynaklanan davranışlara ise, “ödeve dayanan” ya da “ödevden doğan” davranışlar der. Örneğin, bir bakkalın kendisinden çikolata almaya gelen bir çocuğu kandırmaması ödeve uygun ama ödeve dayanan ya da ödevden doğan bir eylem olmayabilir. Bu bakkal, çocuğu kandırdığı duyulursa, insanların artık, kendisine güvenmeyeceklerini ve alış-verişe gelmeyeceklerini, bunun da kazancını azaltacağını düşünerek böyle davranmış olabilir. Buna karşılık,

bu bakkal, sadece hiç kimseyi aldatmaması gerektiğini düşünerek bunu yapmışsa, bu eylem ahlaksaldır; çünkü salt ödev duygusundan kaynaklanmaktadır. O halde, içimizde, kesin bir şekilde varlığını hissettiğimiz, bir ödev duygusu (vicdan) vardır ve o “yapmalısın”, “etmelisin” şeklinde kesin buyruklarla (kategorik emperatif) varlığını belli etmektedir. Madem ki, içimizde böyle bir sorumluluk duygusu vardır, o halde, özgürüz demektir. İşte bu yüzden, Kant, özgür olduğumuz için sorumlu olmadığımızı, tersine, sorumlu olduğumuz için özgür olmamız gerektiğini savunur. Bir şeyden sorumlu olmak için, onu, yapma veya yapmama gücüne sahip olmak gerekir. Böylece, Kant, insanın özgür olduğu için sorumlu olduğunu varsayan geleneksel ahlak felsefesinde ortaya konmuş olan özgürlük ve sorumluluk ilişkisini tersine çevirmiş olmaktadır. Özgürlüğün metafizik bir sorun olduğuna inandığı için, özgürlükten kalkılarak sorumluluğun tesis edilemeyeceğini, aksine, sorumluluk duygusundan kalkılarak, özgürlüğün sağlanabileceğini vurgular.

Kant, ahlak kanunu olarak nitelendirdiği kategorik buyruğu, ilkin şöyle ifade eder: “ *Öyle davran ki, senin iradenin maximi her zaman aynı zamanda genel bir kanunun ilkesi olarak geçebilsin*”. Veya: “*Genel bir kanun olmasını isteyebileceğin bir ilkeye, maxim’e göre eyle*”. Bu genel kanunu, ki artık kategorik buyruğun ikinci formülüdür bu, Kant, “*Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*” adlı eserinde daha kolay anlaşılır bir şekilde şöyle ifade etmiştir: “*Öyle davran ki, bu davranışında insanlığı hem kendinde hem de diğer insanların her birinde her zaman bir amaç olarak göresin; asla bir araç olarak kullanmayasın*”. Başka deyişle, “*İnsanlığı, kendinde ve başkalarında hiçbir zaman bir araç olarak değil, hep bir amaç olarak göreceğ gibi eyle*” (Kant, 1995, s.46; Heimsoeth, 1967, s.135) Burada, Kant’ın demek istediği şey şudur: Diyelim ki, hayatın elemelerinden kurtulmak için intihar etmek istiyorsunuz. Bu durumda, elemenden kurtulmak hissine, yani, bencilliğe dayanarak intiharın meşruiyetini ve ahlaken makbul olduğunu doğal bir yasa olarak isteyebilir misiniz? Hayır! Çünkü nefsimiz hakkındaki sevgimiz, başka deyişle, kendimizi beğenmek mümkün merteye ömrümüzü sürdürmeyi gerektirir. Dolayısıyla, bencillik, öldürmek değil, hayatın devamlılığını emreder. Eğer kendini beğenmek, sonuç olarak nefsi öldürmeye delalet ederse, doğa kendi yasasıyla yani, kendini beğenmekle tezada düşmüş olur. Şu halde, intiharın genel bir yasa, meşru bir yasa olmasını talep edemezsiniz. Zira, irade, içgüdü tarafından durdurulduğu için “elemden kurtulmak için intihar et” tarzında şartlı bir emir (imperatif hypothetique) verir; ama, bu türden emirler, Kant’ı hiç ilgilendirmez. Esasında, Kant’a göre, intihar, ahlaklı bir davranış değildir; çünkü intihar eden, şahsiyetini bir araç gibi kullanmaktadır. Oysa, ahlaki emir, ancak kesin ve genel olur. Bu kesinlik ve genelliğin meydana gelebilmesi için bencilliğin oluşturduğu görece hedefleri bırakmak, davranışlarımıza mutlak bir amaç aramak gerekir. Bunun için de, davranışlarımıza mutlak bir amaç koyan bir pratik akıl, bir irade gereklidir. (Erişirgil, 1997, s.212-213)

Şu halde, bir davranışın ahlaki olabilmesi, onun her zaman bir kural, bir genel yasa olmasıyla mümkündür. Bu ise, onun doğal bir yasa olmasını arzu etmek demektir. Nasıl oluyor da, davranışımız

böyle genel, evrensel bir yasa şeklini kazanıyor? Başka deyişle, kendi davranışımız için kabul ettiğimiz ilkenin doğal bir yasa olmasını nasıl isteyebiliyoruz? Bunu, içgüdünün, bencilliğin bizi götürdüğü görece hedeflerde değil, eylemlerimizi mutlak amaca yönelten iradede aradığımız için isteyebiliyoruz. Esasında, dikkat edilirse, iradeyi böyle mutlak olarak belirleyen de insandır; yani, insanın bu mutlak amacı, kendi şahsiyetinden, akıl sahibi bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. (Erişirgil, 1997, s.211-212)

Öte yandan, insanı bir araç olarak değil, daima bir amaç olarak görmek ve buna göre eylemde bulunmak, elbette, insandan iş alanında faydalanılmaması anlamına gelmez. Bu faydalanma her yerde olup bitmektedir. Her işte insanlar kullanılır; ama Kant'ın burada söylemek istediği şey başkadır. Ona göre, her insan, insanlığın taşıyıcısı olarak, kutsal bir varlıktır. Bu nedenle, biz, her insanda, insanı bir son amaç, kendi başına bir amaç olarak görmeli, asla bir araç olarak görmemeli; yani, kategorik buyruğun buyurduğu gibi, her insanda insan onuruna saygı göstermeliyiz. Böylece Kant, bu genel kanunlarıyla, hayattaki bütün davranışların ahlaka uygun olup olmadıklarını kesin olarak açığa çıkaracak bir kriter vermek istemektedir.

Esasında, Kant'ın, doğada bulunduğu katı determinizm ve zorunluluk karşısına koyduğu ve insanın özgürlüğünü var kılacak olan ahlakta da amacı, tıpkı bilimdeki gibi sentetik a priori önermelere ulaşmak, dolayısıyla ahlakı da tıpkı bilim gibi kurabilmektir. Ona göre, biz, bu kategorik buyrukları, yani hep "öyle davran ki" ile başlayan buyrukları yerine getirmekle varlık sebebimize uygun yaşamış oluruz. Varlık sebebimiz, ancak ahlaklı davranışlarda, aklın pratik alanda (ahlak alanında) kullanılmasında, kısacası aklın iradeyi yönetmesinde anlamını bulur; gerçeklik kazanır.

Peki, acaba ahlak kanununu, irademizin, istememizin maximi yapan, içimizden bizi harekete getiren, iten şey nedir? Bizi içimizden iten, harekete geçiren biricik şey, Kant'a göre, ancak saygı duygusudur. Bu duygu, temelini a priori olarak bizde bulunduğu için özel bir duygudur; kaynağı, acıma duygusu gibi, dışarıda değil, akıldadır. O halde, saygı, ahlak kanununun uyandırdığı birinci derecede, saf bir ahlak duygusudur. İnsanın davranışlarını ahlaklı yapan şey ise, bu davranışların ödeve, başka deyişle ahlak kanununa karşı saygıdan doğmuş olmalarıdır. İnsanın her iyi davranışını doğuran, onun kendi içindeki ahlak kanununa karşı duyduğu saygıdır. Bu nedenle, her iyi davranışta, davranışı yapan ve diğer insanlar hesaba katılırlar. Nitekim, ahlak kanununun biraz yukarıdaki formülü de bize bunu ifade etmekteydi. O, bizden, insanlara karşı yapıp ettiklerimizde, onların şahsındaki insanlığa saygı duymamızı istiyordu. Her insan, eylemde bulunurken, bir şey yapmağa karar verirken, ahlak kanununun bir süjesi, bir akıl süjesidir; bundan dolayı da, ahlak kanunu, onun için saygı duyulacak bir kanundur. Kategorik buyruk, insanlara, kendilerine ve birbirlerine saygıyla bağlanmalarını ve davranmalarını buyurmakla onlar arasında, yani akıl varlıkları arasında ideal bir birlik, beraberlik hazırlamış olur. Ahlak kanununun, akli ve iradesi olan herkes için geçerli olması gerektiğinden,

nesnel olarak zorunlu olduğu düşünülür. Ahlak kanunu, herkese hem de tam olarak kendisine uymayı buyurur. Bu nedenle, ahlak kanunu, kişinin kendi mutluluğu ilkesinden başka bir şeydir. (Kant, 1995, s.42-43)

Ahlak buyruklarının temeli, insanın insanlığıdır. Kant, bu durumu, *autonomie* kelimesiyle ifade eder. Böylece, kategorik buyruğun üçüncü formülü de “*autonomie (özerklik) idesine göre eyle*” ortaya çıkmış olur. Bu, aklın yönettiği iradenin kendi kendisini yönetmesi, belirlemesi, kendi kanununa uyması demektir. İnsan özgür olduğunu kendi deneyimi ile bilemez. Eğer insan, özgür olduğunu kesin olarak biliyorsa, bu bilgi ona bambaşka bir yerden gelmektedir. Bu bilginin kaynağı, insanın içinde duyduğu “yapmalısın” buyruğudur. “Yapmalısın”, çünkü yapabilirsin! Kant’ın burada vardığı sonuç budur. Bu sonuç, teorik, mantıksal bir sonuç değil, bir *postulat*’ tır. Ona göre, eğer aklımızın kaynak teşkil ettiği bir ahlak kanunu olmasaydı, özgür olduğumuzu iddia etmeye de hakkımız olmazdı. Biz, özgür olduğumuzu doğrudan doğruya değil, ancak ahlak kanunu dolayısıyla, aracılı olarak biliriz. Kategorik “yapmalısın” buyruğunun gerekli varlık şartı ise, özgürlüğün gerçekliğidir. Özgürlüğün bilincine varabilmenin koşulu, her şeyden önce ahlak yasasıdır; ve akıl onu hiçbir duysal koşul tarafından alt edilemeyen, hatta her koşuldan büsbütün bağımsız olan bir belirleme nedeni olarak ortaya koyduğundandır ki, ahlak yasası bizi doğrudan doğruya özgürlük kavramına götürür. Esasında, ahlak yasası, salt pratik aklın özerkliğinden yani, özgürlüğün özerkliğinden başka bir şey ifade etmez. Bu özgürlüğün kendisi, bütün maximlerin biçimsel koşuludur ve maximler ancak bu koşula bağlı olduklarında en yüksek pratik yasayla uyuşabilirler. (Kant, 1980, s.34; 38)

Ona göre, bir ahlak varlığı için ulaşılmaması gereken son amaç “*en yüksek mutluluk*”, “*en yüksek iyi*”dir. Kategorik buyruk bizi, “en yüksek iyi” yi istemeğe zorlar. “En yüksek iyi” ancak Tanrı’nın var oluşu koşuluyla olabildiğinden Tanrı’nın varlığını kabul etmek, ahlaksal bakımdan zorunludur. Kant, insanın ahlak bilincinden, genel geçerliği olan ahlak kanunundan yola çıkarak, insanın eylemlerinin sonucu ve ahlak kanununun bir gereği olarak elde etmek istediği “en yüksek iyi” kavramına varır. Bunun gerçekleşebilmesi için de Tanrı’nın varlığına ve ruhun ölümsüzlüğüne inanmayı zorunlu kabul eder. Kısacası o, Tanrı’nın varlığını salt pratik aklın zorunlu bir postulatı olarak ortaya koyar ve ahlaki rasyonel bir temel üzerine oturtmaya çalışır; böylece, kendi zamanına kadar ısrarla savunulmuş olan teolojik ahlaki reddederek, ahlaktan Tanrı’nın varlığına geçip, bir ahlak teolojisi kurar. (Aydın, 1981, s.2-3) Buna göre, kategorik buyruğun bizi istemeğe zorladığı “en yüksek iyi” nin bizim için mümkün olması gerekir. O halde, “en yüksek iyi”yi geliştirme bizim ödevimizdir.

Esasında, “en yüksek iyi” (summum bonum), hem “*Pratik Aklın Kritiği*”nin, hem de “*Yargı Gücünün Kritiği*”nin başta gelen problemlerinden biridir. Kant, bu kavramı, “mutlulukla, daha doğrusu mutlu olmaya layık olma ile, ahlaklılığın birleşmesi” şeklinde tanımlar. O halde, “en yüksek iyi”nin iki ögesi, ahlaklılık ve mutluluktur. ‘*Pratik Aklın Kritiği*’ nde Kant, bu iki ögeden daha çok

ikincisi, yani mutluluk üzerinde durur. “*Yargı Gücünün Kritiği*”nde ise, her iki ögeyi de birlikte ele alarak, ahlak teleolojisinden (nedensellik), ahlak teolojisine nasıl geçileceğini gösterir. (Aydın, 1981, s. 2-3; s.18-19)

Ona göre, mutluluk ve ahlaklılık, ‘en yüksek iyi’ nin iki ayrı ögesi olduklarından ne analitik ne de sentetik olarak bilinebilirler. Bu nedenle, ahlak kanununa ne kadar uyulursa uyulsun, dünyada, mutlulukla ahlaklılık arasında, zorunlu bir ilişki kurmayı ümit etmek mümkün değildir. Oysa, böyle bir ilişkiyi içinde bulunduran “en yüksek iyi” nin gerçekleştirilebilmesi için çaba harcamamızı ahlak kanunu bizden istemektedir. Bu durumda, ‘en yüksek iyi’ yi gerçekleştirmenin imkansızlığı, zorunlu olarak, ahlak kanununun da geçersiz olduğunu gösterecektir. Başka deyişle, eğer, pratik kurallara uygun olarak ‘en yüksek iyi’ nin gerçekleşme ümidi yoksa, böyle bir amaç için çaba harcanmasını isteyen ahlak kanununun da hayal ürünü olması, boş ve hayali amaçlara yönelmiş bulunması, sonuç olarak mahiyeti itibarıyla geçersiz olması gerekir.

Kant’a göre, işte burada bir antinomi vardır. Hem mutluluğa ihtiyaç duyalım, hem ona layık olalım, buna rağmen ondan payımıza düşeni alma imkanından tam anlamıyla yoksun olalım; bu, akıl sahibi bir varlığın arzu ve iradesiyle bağdaşmaz. Esasında, ahlak kanununun buyruğu ile mutluluk arasındaki bağ, pratik alan için sentetik a priori bir prensiptir. Bu ise, erdemli olmak, mutlu olmaya hak kazanmak, ona layık olmak demektir. Erdem, arzu etmeye değer görünebilecek her şeyin en yüksek şartı olduğu için, aynı zamanda ‘en yüksek iyi şey’ dir. Doğaya, duyulur dünyaya bağlı, ihtiyaç sahibi bir varlık olan insanın mutluluğa yönelmesi, adeta kaçınılmazdır. Aslında, insan, mutluluğa layık olmaya ihtiyaç duyar; ondan pay almaya değil. Bu ikisinin -layık olma ve pay alma- birleşmesi, akıl sahibi bir varlığın mükemmel olanı istemesi demek olur ki, Kant’a göre, bu mümkün değildir. Kant bunu şu sözlerle ifade eder: “Böyle bir şeyin pratik bakımdan, ahlak bakımından, beklenmesi gerektiğinden; tam bir başarıya ancak sonsuza kadar uzayan bir oluş içinde varılabileceğinden, salt pratik aklın bir ilkesi, idesi olarak, bunu pratik bakımdan aşmayı -bu dünyayı aşmayı- istememizin real bir objesi olarak kabul etmemiz gerekir”. (Kant, 1956, s.105; Heimsoeth, 1967, s.151-152; 156; Aydın, 1981, s.22-23)

Kant, bu sorunu, yani, ahlaklılık ve mutluluğun birleşmesinden oluşan ‘en yüksek iyi’ nin elde edilmesi sorununu çözmek için kurtuluşu, varlığını kendi akıl dünyamızda kavradığımız özgürlük idesi ile birlikte ruhun ölümsüzlüğünü ve Tanrı’nın varlığını birer postulat, yani, kendi başına kanıtlanamayan ama a priori şartsız geçerliği bulunan teorik bir hüküm olarak ortaya koymakta bulur. Kısacası, ‘en yüksek iyi’ nin gerçekleşmesi, Tanrı’ya bağlıdır. Onun gerçekleşme sebebi, Tanrı’dır. Bize düşen ödev, gücümüzün yettiği ölçüde ‘en yüksek iyi’ ye yaklaşmak, onun elde edilmesi için çaba harcamaktır. Üstelik bütün çabalara rağmen, ‘en yüksek iyi’ bu dünyada değil, ancak öbür dünyada gerçekleşir. (Aydın, 1981, s.33)

Şu halde, Kant, *ölümsüzlük idesini*, kutsal bir varlık olmaya çalışan insanın, ahlak alanında kemale ermesi ümidine bağlamıştır. Ölümsüzlük, aklın vardığı bir sonuç olarak, insanın en yüksek niyet ve çabalarının beklentisi, inancıdır. İnsanın, varlığının sonsuza kadar süreceğini postulat olarak kabul etmesini gerektirir. Kant'a göre, dünyada "en yüksek iyi"nin gerekli ön şartı ve doğadaki en yüksek sebep Tanrı'dır. Tanrı, bir anlayış kabiliyeti ve isteme olarak, kozmosun bütününe idare etmesi; mutluluğa layık olma ve mutlu olmayı birleştirmesi bakımından vardır. Bu nedenle, Kant, *Tanrı idesini* salt pratik aklın bir idesi olarak, yani, kaynağını aklın varlık yapısında bulan, teorik alanda ispat edilemeyen, ama, pratik alanda şüphe götürmez bir kesinliği bulunan, bütün realitelere sahip bir varlık olarak görmüş, duyular üstü alanda bütün varlık imkanlarını, varlık çeşitlerini içine alan, birleştiren bir konumda kabul etmiştir. Ona göre, Tanrı'nın varlığı, dünya düzeninin bir ahlak düzeni olması için zorunludur. Esasında, Kant'ın hakiki Tanrı'sı, idealin hizmetindeki özgürlüktür; 'iyi'ye doğru giden iradedir. *Özgürlük* idesi ise, duyular üstü alanda, bir kere ulaşılan objektif gerçekliğin temelidir, bu nedenle, o, diğer kategorilere de objektif bir gerçeklik imkanı kazandırır; çünkü, ona göre, ideler, insandan, bir insan olarak, hareketlerinde, kendilerine pratik bir hakikat, bir gerçeklik kazandırmasını isterler. Böylece, "*Salt Aklın Kritiği*"nde problematik olan, "mümkün bir şey" diye ileri sürülen "*özgürlük*" idesi, burada, artık, bir gerçeklik olmaktadır. Gerçi Kant, yine de "bu özgürlüğün ne olduğunu bilemeyiz ama, bu ideye göre davranmamız gerekir ve bu da bize yeter; çünkü bu ideden başkasına göre davranmadığı içindir ki, insan özgür olur" der. (Kant, 1956, s.110; Heimsoeth, 1967, s.148)

Esasında, Kant'a göre, doğa ve ahlaklılık, insan varlığında birleşen, iki ayrı dünya; insan varlığının iki kutbudur. Bu iki dünyanın bağlantısı, "*Salt Pratik Aklın Kritiği*"nde, Tanrı, Özgürlük ve Ölümsüzlük ideleriyle sağlandıktan sonra, üçüncü ve son kritik olan "*Yargı Gücünün Kritiği*"nde de söz konusu edilecektir. Kant'a göre, ahlaki ödevin yerine getirilmesi bakımından inanç son derece önemlidir. Ama, acaba, Tanrı'ya inanmayan bir kimsenin ahlaka bakışı nasıl olacaktır? Eğer insan, kendi akıl gücüyle, Tanrı'nın varlığından bağımsız olarak, neyin iyi ve neyin kötü olduğunu biliyorsa, Tanrı'ya inanmadan da ahlaklı olabilecek demektir. Nitekim, Kant, '*Yargı Gücünün Kritiği*'nde ahlak kanıtını açıkladıktan sonra, tartışmayı bu noktaya getirir ve şöyle der: "Mantiki bir kesinlik formunu kolayca verebileceğimiz bu kanıt, ahlak kanununun geçerliliğini tanımak için Tanrı'yı var saymanın zorunlu olduğuna işaret etmez. Dolayısıyla, Tanrı'nın varlığına kendisini inandıramayan kimse, ahlak kanununun yükümlülüklerinden kurtulmuş sayılmaz". (Kant, 1957, s.119; Aydın, 1981, s.35)

Görüldüğü üzere, Kant'ın ahlak anlayışında, teorik akıl Tanrı'yı, özgürlüğü ve ölümsüzlüğü kanıtlanabilir objektif varlığı olmayan idealler saymaya yönelmekle, pratik akıl da bunların hakikatini kabul etmekle, esasında ahlaki ve dini alana ait en önemli sorunlarda, birbirlerine karşı son derece kritik durumda bulunurlar. Bu hususta, pratik aklın otoritesi, teorik akıldan üstün olduğu için gerçek

hayatta da hakimiyeti elinde bulunduran odur. Bu nedenle, Kant, özgür olduğumuz, ruhun ölmez olduğu ve en yüksek yargıcın var olduğu savları sanki kanıtlanmış gibi hareket etmemiz gerektiğini söyler.

Böylelikle Kant, sırf akla dayanarak Tanrı, ruh ve kozmos'a ilişkin *rasyonel teoloji*, *rasyonel psikoloji* ve *rasyonel kozmoloji* olmak üzere üç tür skolastik metafizik yapmıştır. Başka deyişle, etik temellere dayanan bir teoloji ile Tanrı'nın, ruhun ve kozmosun var olması gerektiğini göstermiştir. Ona göre, insan, Tanrı'nın varlığına inanmadan da ahlaki ödevin ne olduğunu bilir. Fakat bu ödevi kararlılık içinde yerine getirebilmesi, ahlaki ümitsizliğe düşmemesi, her türlü fedakarlığı ve tehlikeyi göze alarak ahlak yolunda yürüebilmesi için 'en yüksek iyi'nin gerçekleşebileceğine, bunun için de Tanrı'nın varlığına ve ruhun ölümsüzlüğüne inanması ahlaken gereklidir. Bundan dolayı, ahlak kanıtının aydınlatığı yolun son noktasına kadar gitmek isteyenler, kendilerini dogmatik inançsızlığa kaptırmamalıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kant ahlakının temel kaygısı ya da amacı, akla uygun davranmak, aklın sesini dinlemek ve bir ödev olarak kendisini ortaya koyan ahlaki buyruğa itaat etmektir. Kuşkusuz, bu konuda, "*Kant, bize, 'iyi niyetli ol gerisini düşünme' demektedir. Oysa, gerçek hayatta biz hep gerisini, davranışlarımızın sonuçlarını düşünmek zorunda değil miyiz? Gerçekten ahlaki olan bir eylem, sadece salt iyi niyete dayanan bir eylem değildir; aynı zamanda, iyi sonuçları olan bir eylemdir*" gibi, Kant'a yöneltilen eleştiriler de olmuştur. Örneğin, ünlü 19.yy Alman filozofu Hegel'e göre, onun "*iyi niyet*" kuramında gizli bir bencillik saklıdır. Aynı şekilde, ahlak kanununun bir gereği olan 'en yüksek iyi'nin gerçekleştirilmesi için çaba harcamayla, Tanrı'nın varlığına inanma arasında Kant'ın kurmak istediği sürekli ilişki de, çeşitli yorum ve eleştirilere maruz kalmıştır. Şöyle ki: Bazıları, onun bu tutumunun ahlakın otonomluğuna ters düştüğünü öne sürerken, bazıları da kurulan Tanrı-ahlak ilişkisinin çok yetersiz, hatta eğreti olduğunu söylemişlerdir. Bu itirazların bir kısmı, henüz Kant hayattayken ortaya çıkmıştır. Ama, Kant, Tanrı postulatının ahlakın otonomluğunu zayıflattığı iddiasını şiddetle reddetmiştir. Ona göre, ahlaktan Tanrı'nın varlığına gidiş değil, tersine, Tanrı'dan ahlaka gidiş -ki o bunun karşısındadır- otonomluğu tehlikeye düşürür. Fichte, Lotze, Ritschl ve Hermann gibi bazı düşünürler ise, Kant'ı yakından izleyerek, ahlak kanıtını geliştirmeye çalışmışlardır. Öyle ki, Fichte, ahlak kanununa inanmayla, Tanrı'ya inanmayı bir ve aynı şey gibi görmüş, bu nedenle, Kant'ın çizmiş olduğu sınırın ötesine geçmiş ve birçok eleştirinin hedefi olmuştur.

Kaynakça

- Aydın, Mehmet (1981) *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*, Ankara, Ümit Mtb.
- De Burgh, W.G (1938) *From Morality to Religion*, London/ Newyork: Kennikat.
- Erişirgil, Mehmet Emin (1997) *Kant ve Felsefesi*, İstanbul, Eko Mtb.
- Heimsoeth, Heinz (1967) *Immanuel Kant'ın Felsefesi* (çev. Takiyettin Mengüşoğlu), İstanbul, İstanbul Mtb.
- Kant, Immanuel (1956) *Critique of Practical Reason* (trans. by. L.W. Beck), Indiana Polis, The Bobs, Merrill Co.Inc.
- Kant, Immanuel (1980) *Pratik Aklın Eleştirisi* (çev. Ioanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsun Akatlı), H.Ü. Yayınları, Ankara, Meteksan Mtb.
- Kant, Immanuel (1995) *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (çev. Ioanna Kuçuradi), Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (1957) *The Critique of Judgement* (trans.by.James Creed Meredith), Oxford, At the Clarendon Press.